

MISCELLANEA

O mare pierdere arhivistică

În 15 Iulie 1927, în urma împrejurărilor cunoscute, s'a dat foc palatului de Justiție din Viena, care a ars până la zidurile exterioare; astfel a fost distrusă și arhiva ministerului de interne și de justiție austriac, adăpostită într'insul. Fiind una din cele mai bogate arhive, care conținea, în afară de materialul ridicat de Ceho-Slovacia și Italia, aproximativ 18.000 fascicule și 3900¹⁾ cartoane cu acte, se poate fără exagerare susține că dela marea revoluție franceză arhivistica n'a mai înregistrat o pagubă atât de apreciabilă. (Despre soarta arhivelor rusești nu se știe încă nimic precis, astfel că această constatare nu se referă și la Rusia.)

Pe cât de mare e această pierdere din punct de vedere cantitativ, tot atât de însemnată este și din punct de vedere calitativ, căci amintita arhivă conținea pe lângă o colecție destul de numeroasă de documente și manuscrise și de acte din arhiva imperială, toate actele provenite dela autoritățile cărora din epoca Mariei Terezia și până la anul 1918 le-a fost încredințată administrația țărilor din posesiunea imperială, cari nu făceau parte din teritoriul aparținând Coroanei Sf-tului Ștefan,²⁾ precum

și actele provenite dela Suprema Instanță Juridică, autoritatea care din anii 1749—1848 avea, pentru aceleași țări competența unei Curți de Cazație și Minister de Justiție.

Însă nu numai Austria actuală, ci și toate țările cari au obținut teritorii din cuprinsul fostei monarhii au suferit pagube însemnate prin distrugerea acestei arhive. Între acestea, singure Ceho-Slovacia și Italia, cari au ridicat înainte de dezastru o mare parte din materialul referitor la provinciile cari în prezent se află în posesiunea lor, au fost mai puțin lovite. Istoriografia celorlalte țări însă, și chiar cea general europeană, va simți dureros această pierdere, căci actele fostului Minister de Interne austriac, înființat în anul 1848 în locul Cancelariei austro-boeme reunite, nu se refereau numai la administrația «Teritoriilor Austriace», ci și la aproape toate mișcările politice, naționale și culturale din întreg cuprinsul imperiului Habsburgic¹⁾ și chiar din străinătate; la fel și actele provenite dela diferitele instanțe supreme polițieneste, al căror început datează încă din epoca împăratului Josif al II-lea, cari mai conțineau și date prețioase asupra multora din personalitățile mai de seamă, contemporane, căci guvernul imperial avea interes să cunoască exact tot cecece putea amenința liniștita stăpânire a posesiunilor sale pentru a putea lua din vreme măsurile preventive corespunzătoare.

¹⁾ Vezi «Archivatische Zeitschrift» vol. 36

²⁾ Pentru teritoriile cari constituie Republica Austriacă actuală actele cari au fost astfel distruse încep încă din secolul al XVI-lea, căci amintita arhivă conținea materialul arhivistic provenit dela următoarele autorități: ale Cancelariei Aulice Austriace (1527—1749), ale Directoriului cu Publicis et Economicis (1749—1761), ale cancelăriei aulice Austro-Boeme reunite (1762—1848).

¹⁾ De altfel, competența ministerului de interne austriac a fost extinsă pentru anii 1861—67 și asupra Ungariei și Transilvaniei.

Din cele expuse reese deci și importanța pe care actele amintitei arhive o aveau pentru istoriografia noastră, pentru cunoașterea mișcărilor politico-naționale românești din ultimul secol în ținuturile noi alipite și chiar în Principatele Românești. O mulțime de izvoare prețioase pentru istoria contemporană a Românilor au pierit astfel, fără să fi putut fi cunoscute și folosite de știința istorică românească.

C. S.

Despre stemele românești ale lui Richental.

În această revistă No. 4 p. 150 urm., d. Mihail Popescu publică un documentat articol despre stemele Principatelor Române înfățișate de Richental și reproduse mai târziu după acest izvor, în mod direct sau indirect, de Hulsius, Seb. Münster, Schrot și alți heraldiști germani.

Sunt absolut de acord cu concluziunea d-lui Popescu, că stema capetelor de arabi zisă «a Basarabilor» n'a fost nici-odată întrebuintată la noi în țară, ceea ce am și susținut la pag. 65 din lucrarea mea «Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța» (Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. VII 1927). Cred însă că este bine să precizez că stema dată de d-l Popescu la fig. 7 și 10, înfățișând «doi copii de arab spate'n spate», nici nu trebuie a fi pusă în discuție, de oarece ea a lost pentru prima oară atribuită țării noastre abia în anul 1536, prin faptul, că editorul lui

Richental, H. Steiner, a *intervertit* clișeele pe care le-a copiat după cele ale lui Anton Sorg din 1483 (cf. nota 5 la pag. 68 din lucrarea mea).

Dacă examinăm prima ediție tipărită a croniciei, vom vedea într'adevăr că stema cu copii de arab figurează la f. 109 av. alături de stema dată de dl Popescu la fig. 6, adică stema lui Thebemur sau Dobromir. Stema cu copii arabi este însemnată: «Von dem herczogen von zaltaygen in kriecheu dere zum Greiffen».

Oricine își va da seama că Steiner a făcut o greșală, care s'a repetat și în ediția din 1575 a lui Richental, editorii Refeler și Feyerabend necunoscând lucrarea lui Anton Sorg din 1483. Alți autori, lucrând în mod direct sau indirect după Steiner, au repetat greșelile făcute de el, până în zilele noastre.

Steiner a intervertit clișeele și în alte locuri, de ex. stema lui Stanislaus (din Neamț?) figurând la f. 181 rev. din ediția lui Anton Sorg.

În ceea ce privește stema dată de dl Popescu la fig. 2 și 8 cu capetele de arabi pe două crengi, vom observa că ea este indicată de Anton Sorg ca fiind a țării «possen in der thürgei» adică a *Bosniei* (v. f. III rev.).

Este sigur, precum am spus-o în lucrarea mea citată, că găsim în Richental *însuși izvorul* stemelor discutate. Edițiile și còpiile mai recente sunt fără valoare științifică

și trebuie să ne referim întotdeauna la izvoarele mai vechi, când ascendența lor directă este dovedită, în speță diferitele manuscripte (Aulendorf, Constanz etc. și volumul lui Anton Sorg) — astfel făcând eliminăm din discuție orice material inutil de natură a ne încurca, cum sunt tocmai stemele 2, 7, 8 și 10 din articolul d-lui Popescu.

CONSTANTIN I. KARADJA

Un hrisov inoperant

de Emil Virtosu

De curând a fost prezentat spre transcriere Arhivelor Statului din București un document cu o alură puțin obișnuită. E un hrisov scris pe hârtie, emanat dela Scarlat Grigorie Ghica, Domn al Țării Românești, și conține privilegiul acordat lui Voicilă logofeșelul divanului din București, de a fi apărat le toate dările în ființă până la 20 Noemvrie 1758 — data emiterii hrisovului — și de oricâte ar mai fi eșit în urmă. În afară de faptul că hrisovul conține o amplă enumerare a dărilor de atunci, mai bogată ca în multe alte privilegii contemporane, el interesează mai ales prin problema pe care o pune. Și anume, e cu puțință să-l considerăm act autentic, operant, când îi lipsesc elementele cele mai importante de autentificare, ce formează protocolul final? Lipsesc adică locul emiterii; numele diacului ce l-a scris; semnătura autografă a Domnului, deși, există cadru special desenat de diac, îndată după monograma domnească în chinovar; pecetea domnească, aplicată de obicei supt semnătură, în tuș sau cerneală roșie; acel „*prociťoh*”,

conformitatea sau colaționarea, semnată de vel logofăt, șeful cancelariei domnești; mențiunea „*trecut în condică*”, corespunzătoare numărului de înregistrare de astăzi.

În fața lipsurilor de mai sus, nu mai începe îndoială că actul n'a avut valoare legală la instanțele contemporane. Pe de altă parte, mărimea — 51.3×39 cm. —, faptul că e alcătuit din două file; înțială **K** foarte înflorită și întovărășită la capătul rîndului, pentru simetrie, de o floare de acantă; scrierea curată, complectă, cu prezențările strict legale; întrebunțarea a două cerneli de rădăcină și chinovar; precizarea emitentului, beneficiarului, datei, toate acestea înlătură dela început și definitiv ipoteza formularului tip. Se cercetăm, deci, alte posibilități.

Domnia lui Scarlat Gr. Ghica începe la 7 Septemvrie 1758 și ține până la 11 Junie 1761, astfel că precipitarea într'un fel sau altul a domniei n'a existat, pentru a putea rămâne documentul nedesăvârșit.

Presupunând că beneficiarul ar fi încetat din viață înainte de legalizarea actului, privilegiul odată acordat ar fi slujit urmașilor, și ca atare, nu s'ar fi putut anula.

Puteau ieși din cancelaria domnească acte incomplete? În veacul al XVIII-lea era cu neputință. Documentul însuși spune textual: „am întărit cu domneasca pecete și cu iscălitura domniei mele”. Și acestea nu erau numai formule deșerte.

O ultimă ipoteză, mai probabilă. Actul va fi fost scris în afara cancelariei domnești, de un diac grăbit, și prezentat spre legalizare. La colaționare, sau poate și mai înainte, se va fi observat omisiunea mărturiilor domnești, cea înșiruire a membrilor Divanului. Aceste măr-

turii erau absolut necesare într'un act solemn destul de important cum este un privilegiu, boerii urmând să-l consfințească prin participarea și aprobarea lor, cum găsim în celelalte privilegii contemporane. Lipsind mărturiile, documentul nici n'a mai fost prezentat Domnului, și probabil, se va fi confecționat un altul, cel inoperant rămânând în păstrarea scriitorului sau a beneficiarului.

De altfel, considerațiile de mai sus nu și-ar mai fi avut locul, dacă acele condicii domnești, în care se înserau actele cancelariei domnești, nu s'ar găsi evacuate astăzi la Moscova, și deci dacă n'am fi în imposibilitate să controlăm, spre a vedea dacă e înregistrat sau nu, dacă e autentic sau nu. Dăm și privilegiul în întregime:

Io Scarlat Grigorie Ghica Voevod, Bojieiu milostiiu gospodin Vlahscoi.

Cu cale și cu dreptate fiindu spre slugile carii slujăsc cu credință și cu dreptate, pre fieștecare după slujba și credința care se arată a să milui și a să dărui cu ceale din domneștile mili. Intru aceeaia dar, învrednicindu-ne Domnul Dumnezeu și pe noi cu domnia Țării Rumânești, înpărătescul și strămoșăscul Domnii mele scaun, socotit-am Domniia mea și pentru sluga Domnii mele Voicilă, Logofețelul de divan, care deapururea să află la divanul domnesc neprestan, unde slujind cu credință și cu dreptate Domnii mele și țării, milostivitu-m'am Domniia mea pentru a lui dreaptă slujbă printr'acest hrisov al Domnii mele, ca să fie supt acest priveleghiu, adecă el și toată casa lui să fie în pace și ertat de tot fealul de dâjdi și orândueli oricâte ar eși peste an în țară, dela vistieria și dela cămara Domnii mele, de niciunile val și

nici o supărare s'ă n'aibă; asă-menea și ale lui dreapte bucate să fie în pace și scutite, stupii i rămătorii de dijmărit și vinul ce să va face în viile lui de vinărici, și o pivniță aici în orașul Bucureștilor de fumărit, de cămănarit, de vamă, de vin domnesc și de ortul vătășăsc. Așjderea să aibă a ținea și un om strein fără de bir și fără de nume în vistieria Domnii mele, carele să fie în pace și ertat de toate dăjdiile și angariile ce ar eși peste an în țară, dela vistieria sau dela cămara Domnii mele, ori cu peceți ori fără de peceți, de niciunile nici un val și nici o supărare să n'aibă, nici la vel samă sau la ajotorință, nici la mucarele, nici la poelonul Baiaramului, sau la alte podvoade, de zahereale, de cheresteale și de cai de olac nicidecum să nu să supere. Pentru că aflându-se numitul logofețel napristan cu slujbă în divanul domnesc, m'am milostivit Domniia mea de i-am dat acest priveleghiu, ca să aibă aciastă milă și de câte ci scrie mai sus să fie apărat, pentru slujba ce slujaște Domnii mele și țării. Drept aceeaia dar, pornucim Domnia mea, dumitale vel agă i vel căpitan za dorobanți, i altor zapcii ori de ce treaptă veți fi și ori cu ce slujbă vă veți orându, i dumneavoastră ispravnicilor județului, toți să aveți a vă feri întâi de casa numitului logofețel, nefăcându-i nimeni de nemic supărare, cât și de omul său, băntuială măcar cât de puțin să nu-i faceți. Așjderea poruncim Domniia mea și voao dijmarilor i vinăricearilor i fumarilor i cămănarilor i vameșilor i vătășilor de cărciumari, văzând hrisovul acesta al Domnii mele, toți să aveți a vă feri de bucatele numitului logofețel, nefăcându-i nici o supărare de

nemic peste porunca Domnii mele. Și pentruca să să păzească nestrămutat și în toată vremea câte să coprinde într'acest cinstit hrisov al Domnii mele, am întărit cu domneasca pecete și cu iscălitura Domnii mele. Inaco danes po vecem gospodsvami. Și s'au scris în luna lui Noemvrie 20 dni, la anii dela zidirea lumii 7267, iar dela nașterea Domnului și mântuitorului nostru Is. Hristos 1758.

Io Scarlat Grigorie Ghica Voevod

1) *Bojiei milostiei gospodin.*

O scrisoare a Doamnei Elena Matei Basarab din 1653

La Finta — scrie cronica — «s'au lovit oștile foarte tare. Atunci o ghindă (un glonte) au stricat pe Matei în picior, însă cu biruință s'au întors în Târgoviște la scaunul său» 2).

Iată'n această privință o prea frumoasă scrisoare semnată de D-na Elena 3) în care, deși foarte pe scurt, se descriu întâmplările nu tocmai la fel cu narațiunea prolixă a lui Miron Costin 4) și se vede că s'au rănit bărbați sus-puși, fără a fi vorba de Domnul. Ne putem însă închipui că dacă printre boerii de frunte cari aveau nevoie de ajutor medical n'ar fi fost și Matei Vodă, n'ar fi intervenit chiar Doamna

spre a obține un hirug de la bunii vecini Sibieni.

Am găsit documentul din întâmplare în Arhiva Națională Săsească din Sibiu. Este scris pe o coală de hârtie albă, solidă, format mijlociu, cu litere foarte regulate și citețe; cerneală neagră bine conservată. Se cunoaște a fi de mâna unui diac cult, de sigur apusan.

Pe fața întâi citim:

Helena Dei gratia Principisa Valachiae Transalpiniae etc. Pruden tibus ac Amplissimis Dominis, nobis optimis vicinis, sincerisque amicis, Consulo ac Judici regio Amplissima e Civitatis Cibiniensis. Salutem ac benevolen tiam nostram.

Pentru prietiniia și voia cea bună, carea în toată vremea avem cătră dumnevoastră vecinii noștri cei buni și credincioși n'am putut zăbovi a nu face și pre dumnevoastră partași aceștii vești bune și veasele, carea ne se aduse astăzi miercuri după amiază în 18 zile de mai, aici în satul nostru în Rucăr, de la Măriia lui prea luminatul Domnu meu, cum eri marți să fi avut războiu foarte greu cu prizmașul nostru Vasile vodă, toema până în seară, și mila lu Dumnezeu cea mare adus-au biruință în partea noastră, atât cât toată călărimea lui au căzut și rămâind pedestrima, se-au închis în carăle taberii lor, împreună cu Vasile vodă și cu ginere-său Cazacul, și oștile Domnumieu i-au încongiurat de toate părțile, și așa avem nădeajde în mila lui Dumnezeu să se surpe semeția vrăjimașilor noștri și ai dumnilorvoastre, până în sfârșit. Pântru care și drept care lucru fie har, laudă și mulțemire, *Deo ter optimo Maximo, qui superbis adversatur humilis autem dat gratiam.* Lângă acestea, pohitim dela Dumnilevoastre *hoc etiam beneficium*, pentru că întru iuți-

1) Locul rezervat de diac pentru semnătura autografă a Domnului, încadrată dreptunghiular; dedesupt ar fi fost aplicată pecetea gospod.

2) *Șineal. — Hronica Românilor și a mai multor neamuri* Iași 1853, III, pag. 57.

3) Elena iar nu Elina! Pentru a dovedi aceasta am facsimilat aci iscălitura, care se vede a fi *manu propria*.

4) *Letopișețul Terei Moldovei, în Kogălniceanu, Letapiseșe, Tom I pag. 335.*

mea războiului câțiva și de în boiarii noștri cei de frunte se-au rănit. de va fi în cetatea Dumnilorvoastre vreun hirurgus bun ca acela care să poată fi de folos, dumneavoastră să nu-l apărați a-l slobozi să vie fără zăbavă cu ciastă slugă a noastră, că aici la noi sânt oameni proști, nu sunt meșteri cum ară trebui. Noi drept aceia foarte vom ști har dumnilorvoastre; *interim, Divinae Tutelae vestras Amplitudines vehementer commendamus. Datum Rukarum die 18 mensis maj Anno mundi Creationis 7161.*

*Vestrarum Amplissimarum Dominationum
Vicina benevola*

Pe fața a patra, care—scrisoarea fiind împăturită—formează exteriorul copertei, se află adresa:

*Prudentissimis Circumspectis ac Amplissimis Viris, Dominis Judici Regio et Consulo
Amplissimae Urbis Cibiniensis Vicinis
nobis benevolis, honeste dentur*

Mai jos, de altă mână, s'a notat: «Apportata p. Joannem Kemeny, 1653 die 29 May» și:

«Confieret des Mathiae Wajdae seine frau certificiret Einem Ehrsamem Rath die erhaltene victoriam contra Kosaccos und den Lupul; auch dass Ihr Herr in ein Bein geschossen worden».

Prin urmare, cel puțin verbal, vestea rănirii Domnului Munteniei totuși n'a lipsit de a fi dusă și'n

Ardeal. Este numai regretabil că nu aflăm de aci amănunte mai precise, confirmând sau îndreptând cea ce ne spune Stoica Ludescu¹⁾, că Matei Vodă a fost rănit «cu un glonț la piciorul stâng din josul genuchiului».

Nu putem ști dacă aducătorul scisorii a fost chiar Kemény Iános, faimosul căpitan și om de încredere al celor doi Rákóczy, care mai fusese și altă-dată ca sol atât în Moldova cât și'n Țara Românească, dar nu pomenește de vre-o misiune aci la 1653, în memoriile sale²⁾.

În fine, n'am putut afla când și pe cine d'între chirurghi au trimis Doamnei, bunii vecini sibieni, căci această «binefacere», — nu'ncape îndoială — au îndeplinit-o fără'ntârziere, după-cum le era obiceiul.

DR. G. Z. PETRESCU

Un nou document din timpul luptelor Românilor ardeleni împotriva unirii bisericești.

«Dacă ideea unirii bisericii române cu cea catolică a venit de la împăratul Lepold I sau a fost a iezuiților — e irelevant. Faptul e, că iesuiții în numele împăratului au inițiat și purtat pertractările în chestia aceasta, și în numele împăratului au făcut și promisiunile adevenitoare»³⁾.

După sinoadele generale ținute la Alba-Iulia în 1694 și'n 1400, unirea se putea privi ca o faptă formal împlinită și bine primită de cea mai

¹⁾ *Istoria Țării Românești*, în «Magazinul Istoric» T. IV, pag. 324.

²⁾ Cf. Neagoe Popea.—*Memoriile lui Kemény I. București 1900.*

³⁾ Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau Luptele politice — naționale ale Românilor de sub coroana ungară.*—Sibiu 1904 V. I, p. 31.

mare parte a clerului român, cu consimțământul întregului popor. Dificultăți totuși au făcut între alții locuitorii din scaunul Sibiului și dacă, de o cam-dată, s'au lăsat înduplicați de decretale și mandatele pline de grațioase intenții ale împăratului, când au văzut că toate acestea rămân literă moartă pentru guvernul transilvănean, s'au întors cu înverșumare încontra unirii și a uniților ¹⁾.

Dovadă și declarația următoare :

«Noi sătenii din Rășinari, mici și «mari, cari și mai în jos ne vom «iscăli/adeacă cei tineri și bătrâni/fiind «multă îndoire între creștini și gâl- «ceavă pentru preoții cei uniți: noi «cești mai jos numiți săteni nu în- «găduim până la moarte a-i mai «priimi întru cele sufletești și be- «serecești a ne sluji nouă nimic «de acum înainte/iar pe preoții cei «neuniți îi priimim și-i cinstim și-i «vom cunoaște preoți adevărați + «întru ceale sufletești a ne sluji + «M-ța: Ap. 7 zile 1745.

Eu Pătru Drăgoi	Eu Tatomir Răspopol
» Bucur Sas	» Oprea Vlaico
» Pătru Droc	» Alăman Megieș
» Bucur Bleazu	» Alăman Sălișteanul
» Koman Bucurel	» Koman Neaicul
» Dumitru Măglașul	» Bucur Turcul
» Șerban Drăgoe	» Mane Bobeș

Mai sunt nume ca: Hojă, Vidri-ghin, Sfaciog, Tăval, Bunea etc. etc. (cu totul 185) «împreună cu tot satul».

Data protestului arată însă, nu numai că toate mijloacele pentru împlinirea de fapt a unirei erau încă încercate după jumătate secol de la decretarea ei, dar că mai vârtos, după dovada ce se dase în Dieta staturilor și ordinelor celor trei națiuni privilegiate din 1744, de nesinceritatea făgăduelilor de drepturi și avantagii, acum Românii erau hotărâți a rămâne credincioși bisericii lor strămoșești și—se știe—pe alocurea, această hotărâre i-a împins chiar la excese ¹⁾.

Am găsit actul de mai sus în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu; el pare a fi fost înmănat guvernului Transilvaniei.

«Dar guvernul, cu organele sale,... caută pretutindenea să turbure buna înțelegere și să facă pe Români să treacă la calvinismu, ceea-ce în partea i-a și succes» ²⁾..... așa că cei din Rășinari... au rămas neuniți până astăzi».

DR. G. Z. PETRESCU

¹⁾ Cf. Lapedatu Al.—*Doi cărturari brașoveni div. sec. XVIII și câte-va documente împotriva unirii.*—București 1915.—Primul document aici este abjurarea de unire a unui diacon din Rășinari, cu data de 15 Dec. 1741.

¹⁾ Hurmuzaki. *Fragmente din Istoria Românilor*, Vol II pag. 175.

²⁾ T. V. Păcățianu. *Op. cit.* pag. 52.